

Zádorné Zsoldos Mária

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár iratai és munkája a tudomány szolgálatában

Az 1995. évi LXVI. törvény „a köziratokról, közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről”, – röviden a levéltári törvény – meghatározta a levéltárnak besorolását, helyét tevékenységét. A törvénynek megfelelően a megyei levéltár közlevéltár, amely a „nem selejtehető” köziratokkal kapcsolatos feladatokat – ideértve a tudományos és igazgatási feladatokat is – végző intézmény.

Ebben az ismertetőben, a levéltárban folyó tudományos munkára illetve az azt segítő lehetőségekre szeretnék kitérni. Ennek megfelelően az ismertetés két téma köré csoportosítható.

- I. A megyei levéltár mintegy 7.100 fm iratanyagára, mely a kutatók, a tudomány szakemberei számára rendelkezésre áll.
- II. A levéltárban dolgozó munkatársak tudományos tevékenységére.

Egy nép, népcsoport, táj és közigazgatási egység múltjának, történetének, önazonosságának, mástól eltérő arculatának kiderítéséhez, megismeréséhez szükséges alapvető írásos anyagok, történelmi forrásként a levéltárban vannak. A konkrét, hiteles helytörténeti feldolgozáshoz ennek az évszázadokat magába foglaló iratanyagának a megismerése, felhasználása nélkülözhetetlen. Ezekből derülnek ki az adott, távoli, vagy közelmúlt korok, időszakok eseményei. A fontosabb helyi intézkedések és azok hatásai. Az emberek élete, az országotól eltérő fejlődés vagy lemaradás és azok okai. A társadalmi élet egyes területeinek, állapotának, korabeli arculata. Az adott közigazgatási tájegység, település gazdálkodása, a gazdasági élet fejlettsége vagy elmaradottsága.

Az ott élők társadalmi, kulturális, egészségi helyzete, állapota egy adott település jelentősége, szerepe környezetében.

Megismerhetjük a kiemelkedő személyiségek életét, tevékenységét illetve hatásait.

A felsoroltak nagymértékben hozzájárulnak az adott táj és közigazgatási egység történetének sajátos, csak rá jellemző arculatának megismeréséhez.

Mindezzel segítik az önismeret és a szülőföld szeretetének kialakítását, elmélyítését. A helytörténet megismerése hozzásegít bennünket az ország történetének teljesebb megismeréséhez. A levéltárban őrzött anyagok közzétételével hozzájárulunk ahhoz, hogy ezek az ismeretek minél több ember számára ismertté váljanak.

I. Tájékoztatás a levéltárban őrzött iratokról

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár jogelődjét a Jászkun Kerület levéltárát 1751-ben Mária Terézia uralkodásának idején hozták létre Jászberényben. A megye megalakulásig itt működött a levéltár.

1876-ban a megye megalakulása után a levéltár Szolnokra, az újonnan felépített vármegyeháza épületébe került 1878-ban. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár elhelyezése sokat változott az elmúlt időszakban. Hosszú időn keresztül (1878–1950) a Szolnokon felépített megyeháza épületében őrizték a levéltári anyagot. Ezt követően a volt Pénzügyigazgatóság épülete adott otthont az iratoknak, ahol most a Megyei Versegly Könyvtár található. 1957-től 1980-ig viszonylag hosszú időn keresztül a Megyei Bíróság épületében működött az intézmény, amely akkor a kor követelményeinek megfelelően volt ellátva technikai eszközökkel, melyek segítették a kutatók munkáját. Az 1980-ban felépült új levéltár abban az időben a legmodernebb levéltári létesítménynek számított Magyarországon.

A megye megalakulásától kezdve a Jászság, Nagykunság és Külső-Szolnok vármegye területének írásos anyagát őrzi, amely teljes körűvé az 1950-es évektől kezdve lett. A községek, városok korábban önálló levéltárakkal rendelkeztek, melyeknek iratanyagát 1950 és 1952 között szállították be a megyei levéltárba.

Intézményünkben jelenleg 7.100 fm iratanyagot tárolunk, melynek körülbelül 30 %-a származik a feudális-kapitalista korszakból.

A régi korok története, Jász-Nagykun-Szolnok megye múltja iránt érdeklődők számára ezek az iratok sok, érdekes információt tartalmaznak. Valamennyi településre vonatkozóan található forrásanyag a levéltárban, természetesen nem egyforma értékkel és mennyiségben. Sok iratanyag a háborús események, illetve a nem szakszerű selejtezések miatt is megsemmisült. Eltűntek a főispánok, a járási főszolgabírók (a jászapáti és a kunhegyesi kivételével) iratai. Jórészt megsemmisültek Mezőtúr és Törökszentmiklós 1945 előtti iratai is. A meglévő dokumentumok közül mindenképpen meg kell említeni az alábbiakat, melyek a helytörténet iránt érdeklődők számára fontosak lehetnek.

– A XVIII. század közepétől, a redemptió korától viszonylag teljesnek tekinthető a *Jászkun Kerület* anyaga. Ebből külön említést érdemelnek a Nemesi közgyűlési jegyzőkönyvek, a Törvényhatósági Bizottságok jegyzőkönyvei (1573–1876) a hozzátartozó iratokkal együtt.

– A *II. József* korabeli közigazgatási iratok, összeírások, a nagyobb városok iratai (1786–1790).

– A kerületi irat együttesben kell megemlíteni az *1848–1849-es forradalom és szabadságharc* történetével kapcsolatos iratokat. Erre az eseményre vonatkozóan bőséges forrással rendelkezünk, melyekből az akkori eseményeket rekonstruálni lehet.

– Jászkun Kerület törvényszékének *polgári- és büntetőperes* iratai (1701–1871)

– Jászkun Kerület *adószedőjének* iratai közül különösen jelentősek az összeírások (1713–1848)

– *Alispáni* iratok (1876–1949) szintén számottevők.

– *Járási főszolgabírói* iratok közül a Jászsági alsójárás (Jászapáti) 1895–1944, a Tiszai felsőjárás (Kunhegyes) 1885–1944-ig terjedő iratanyaga, melyek teljesnek mondhatók.

– Levéltárunk jelentős *városi* fondokkal rendelkezik. Közülük gazdag és viszonylag folyamatos a jászsági helységek közül: Jászapáti (1721–1950), Jászberény (1696–1950), Jászkisér (1670–1950) iratanyaga. A jászsági helységeken kívül meg kell még említeni

Karcag (1703–1950), Kisújszállás (1749–1950), valamint Túrkeve (1749–1950) dokumentumait. Ezeknél a városoknál nagyon értékesek a tanácsi és képviselőtestületi jegyzőkönyvek polgármesteri iratok.

– *Oktatási intézmények* közül elsősorban régebbi anyaguk miatt – a karcagi gimnázium (1848–1948), a kisújszállási gimnázium (1850–1948) a mezőtúri gimnázium (1848–1948), a szolnoki Versey Ferenc Gimnázium (1799–1947), a szolnoki Polgári Leányiskola (1899–1948), a jászkárhalmi (1780–1948), és a jászladányi elemi népiskola (1894–1914), továbbá a kunszentmártoni belterületi iskolák igazgatósága (1856–1946) iratainak forrásértékét érdemes kiemelni.

– *Közigazgatás területi szakszervei* közül anyaggal rendelkezik még a Szolnoki Folyammérnöki Hivatal (1898–1944).

– *A Köztisztviselők irataiban* viszonylag gazdag céhes anyaggal rendelkezünk. Anyagunk nagy részét azonban az ipartestületek illetve az ármentesítő és belvízszabályozó társulatok iratai alkotják. A folyók szabályozására a belvizek lecsapolására alakult ármentesítő és belvízszabályozó társulatok anyaga közül a Középtiszai Ármentesítő Társulat Igazgatóságának (1811–1948) anyaga igen értékes. Az ármentesítő társaságok anyagának értékét az iratok mellékleteként megtalálható kéziratos térképek, rajzok, szelvények sokasága adja.

– A levéltár *Egyesületek* iratait is őrzi, számuk viszonylag sok (62), de minimális iratanyaggal rendelkeznek.

– *Gazdasági szervek* is szolgáltatnak iratokat a levéltárnak. Az ilyen jellegű szervek anyaga kevés és töredékes. A fondok nagyobb részét a takarékpénztárak és hitelszövetkezetek XX. századi iratai alkotják. Az ipari üzemek közül az iratanyag mennyisége és az üzem jelentősége miatt a szolnoki Cukorgyár (1913–1948), Papírgyár (1936–1970), törökszentmiklósi Lábassy-féle Gépgyár (1925–1968) valamint Gőzmalom (1918–1949) iratanyagai jelentősebbek.

– *A Családi és Személyi* anyag kevés és egyes családokra vonatkozó iratok nem teljeseek. A Blaskovich, Tahy, Szinyei Merse, Kálmán és Vincze család iratait kell megemlíteni. Közülük a Kálmán család kötődik szorosabban a megyéhez, ugyanis Kálmán Sándor a XIX. század közepén karcagi alkapitány volt.

– *Gyűjteményeink* közül rendkívül értékesek Bedekovich Lőrinc kéziratos térképei, melyek a feudális és kapitalista korban keletkeztek, számuk 300 db. Bedekovich Lőrinc a Jászkun Kerület első vízépítő mérnöke volt. Főleg a Jászság belvizeinek lecsapolásával, gátépítéssel, vízimalmok rendszerének kialakításával foglalkozott. Térképei kataszteri és vízrajzi információkat szolgáltatnak.

– *Okleveleink* közül meg kell említeni a három darab Mohács előtti oklevelet. Nagyon értékesek a jászberényi és mezőtúri török nyelvű oklevelek. A jászberényi oklevelek 1570–1678 közötti időszakból származnak. A gyűjtemény 149 darabból áll, melyből kettő magyar nyelvű. Először 1898-ban Thury József fordította le magyar nyelvre, majd az 1990-es években Hegyi Klára. Ez utóbbi 1988-ban, könyv formájában is megjelent.

Mezőtúr várostól 1982-ben kapott a levéltár 155 darab 1574–1710 között keletkezett török nyelvű oklevelet. Ennek értékét az adja, hogy a városnak a II. világháború előtti anyaga szinte teljesen elpusztult, így a város történetére vonatkozóan kevés hiteles forrással rendelkezünk.

Gyűjteményeink között említjük – bár nem iratanyag – a pecsétnyomókat. Közülük legértékesebbek a feudális korból származó homorúan vésett pecsétnyomók. Ezek a megye helységeinek egykori címereit ábrázolják.

Az anyagot az állandóan gyarapodó mikrofilmtár is kiegészíti. A Magyar Országos Levéltárban és az Országos Széchényi könyvtárban található, megyénk történetére vonatkozó iratokról készült mikrofilmeket tartalmazza.

Az 1945 után keletkezett iratanyag jóval teljesebb, az összes anyagunk több mint kétharmad részét képezi.

A néphatalmi és különleges feladatokra alakult bizottságok iratai csaknem minden helységről begyűjtésre kerültek. Viszonylag teljesek a *nemzeti bizottságok*, az *igazoló bizottságok*, a *földbirtokrendező tanács* és a *földigénylő bizottságok* fondjai. Az egyes helységeknél egyébként rendkívül kiterjedelmű az iratanyaga, inkább forrásértékük miatt kell a fontosságukat kiemelni.

1950-ig a közigazgatásban nem történt változás. Ekkor alakultak meg a tanácsok. Így ettől az időtől kezdve a megyei, járási, városi, községi tanácsok vették át a közigazgatás irányítását. A tanácsok megalakulása után rendszeresebbé és pontosabbá vált a nem selejtezhető iratok begyűjtése, amely az 1980-as évekig folyamatos volt.

Általában 1973. évvel bezárólag őrizzük a levéltárban a nem selejtezhető *tanács* anyagot. 2002-től kezdődően – az új raktár átadása után – folyamatosan vesszük át a közigazgatásban keletkezett maradandó értéket képviselő iratokat.

Az eredeti forrásanyag mellett a helytörténet iránt érdeklődő kutatók számára forrásként felhasználható anyagunk a megyei levéltárban lévő helytörténeti pályázatok, szakdolgozatok gyűjteménye, valamint a levéltár kiadásában eddig megjelent publikációk.

Ezek a megye történetének egyes időszakait, vagy részterületét dolgozták fel. A kiadványainkban megjelent tanulmányok egyes részleteket feldolgozó, összegző, elemző anyagok. Eredményeik a helytörténetet újonnan feldolgozók számára eleve felhasználható ismereteket nyújtanak. Munkájukat, tájékozódásukat megkönnyítik. Abban az értelemben is értékesíthetők ezek a tanulmányok, hogy rengeteg levéltári forrást tüntetnek fel a levéltári anyag lelőhelyének megadásával. Így a kutatók az eredeti iratokat kikérve a már megjelent munkáktól eltérő koncepciójú, új tanulmányokat készíthetnek. A tanulmányok legnagyobb részben a levéltári évkönyvben látnak napvilágot. A levéltári évkönyv (Zounek) mellett a nagyobb összefoglaló kötetek a kutatók számára a fenti segítséget, lehetőséget adják.

A kutatók, főleg a családkutatással foglalkozók munkáját olyan értelemben is segíteni tudjuk, hogy a Magyar Országos Levéltár filmtárában lévő anyakönyveket a kutatók kérésének megfelelően kölcsönözzük. A megyei levéltárban lévő mikrofilmolvasó segítségével itt is megtekinthetik ezeket a filmeket. A korábbi években iratanyag kölcsönzés is lehetséges volt az egyes levéltárak között. Ma már az anyagvédelem miatt ezt a szolgáltatást nem tudjuk a kutatók számára biztosítani.

A közel 10.000 kötetes szakkönyvtárunk is segítséget ad a kutatóknak, a mikrofilm-leolvasó, pedig lehetővé teszi számukra a filmen lévő iratanyag feldolgozását.

Az iratok, a feldolgozott munkák a törvények, rendelkezések betartásával a kutatók rendelkezésére állnak. Az intézményünkben található iratokról részletes felvilágosítást kaphatnak az érdeklődők a levéltár honlapján (www.szolarchiv.hu).

A levéltári munkánk szerves részét képezi a levéltárban található dokumentumok iránt érdeklődő kutatók fogadása, kiszolgálása.

Kérelem benyújtása esetén bármely természetes személy ingyen kutathat és a kutatásra kiadott levéltári anyagról saját költségére másolatot, készíttethet. A kutatási kérelmet a levéltárban kell kitölteni és benyújtani.

A kutatás feltételeit az 1995. évi LXVI. törvény és a 1997. évi CXL. törvény határozza meg. Ezek figyelembe vételével, valamint a kutatási szabályzatunkban foglaltak betartása esetén lehet a kutatást elvégezni a kért iratanyagban.

II.

A másik téma, melyről szeretnék néhány szót szólni, a levéltárban folyó, a levéltárosok által végzett tudományos tevékenység.

Ez a munkát felsőfokú végzettséggel rendelkező történelem, vagy levéltári szakot végzett kollegák látják el. Természetesen nagyon fontos a latin illetve a német nyelv ismerete is. A feudális korszak iratainak ugyanis nagyon sok része latin nyelvű. A történelem során, Magyarországon II. József uralkodásának idején, majd az 1848-49-es forradalom és szabadságharc leverését követően a német volt a hivatalos nyelv, ebből adódóan számos német nyelvű iratot is őriz a levéltár.

A levéltár munkatársainak tudományos tevékenysége több területet ölel fel.

1. Nyilvánosságot nem kapó, belső levéltári tevékenység. A levéltárosok a bent lévő és a külső szervektől átvételre került iratanyagot feldolgozzák. Ez azt jelenti, hogy meghatározott tervezés alapján sorrendbe kell rakni az anyagot, mely műveletet követi az iratok bedobozolása. Az iratrendezés után történik a segédletkészítés, mely az iratok, irategyüttesek megismertetésére, a kutatók tájékoztatására szolgál. Ezek lehetnek egyszerű *raktári jegyzékek*, melyek csak általános felvilágosításra szolgálnak. Megmutatják azt, hogy a keresett időszakból van-e egyáltalán irat, illetve milyen típusú anyaggal rendelkeznek az egyes fondképzők. Segítségükkel tudnak a kutatók kikérni egy-egy raktári egységet és azon belül, ha kell szálinként átnézni a dobozban, csomagban lévő iratokat.

Magasabb szintű segédletnek számítanak az úgynevezett *tematikus segédletek*, melyeket bizonyos irategyütteshez készítünk. Ezek a segédletek a kutató munkáját segítik az iratanyag kiválasztásában. Nyilvántartásaink közül ez utóbbi különösen értékes, mert a téma szerinti feltárás a hosszas kutatómunkát könnyíti meg, illetve a keresést lerövidíti. (Pl. Közigazgatási Bizottság irataihoz készült segédlet megmutatja, hogy egy-egy témakör milyen jelzettel található meg. Az Alispáni iratoknál az itt található tervek, térképek,

tervrajzok, műszaki létesítmények feltárását végezzük. Szolnok város iratai esetében külön segédlet készült a város jelentősebb épületeiről. Ezeket különösen jól tudják használni a város rendezésével foglalkozók, a régi, kiemelkedő építészeti emlékek iránt érdeklődő kutatók.) Már az előbbiekben is említettem, hogy igen sok értékes az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idejéből származó dokumentummal rendelkezünk.

Ezeknek tematikus feltárását is folyamatosan végezzük az egyes fondcsoportoknál, azaz a különböző közigazgatási helységeknél. Kigyűjtésükkel nagy segítséget nyújtunk a levéltárunkat felkereső, a téma iránt érdeklődő kutatóknak.

A tematikus segédleteket levéltárosi képezéssel rendelkező kollégáink végzik.

2. A másik terület a kutatást, feldolgozást követő publikációs munka.

Az iratok rendezése, a segédlet készítés során megismert, vagy társadalmi igényként jelentkező témakörök feldolgozása munkatársaink részéről.

Ezek egy-egy történelmi korszakot, eseményt ismertetnek, addig alig ismert vagy teljesen ismeretlen tényeket, adatokat tárnak a nagy nyilvánosság elé. Ezen tevékenység eredményei cikkekben, tanulmányokban, önálló kötetekben látnak napvilágot, szolgálják szűkebb pátriánk önismeretének elmélyítését és szélesebb körű megismerését.

Eredményeink közzétételében jelentős szerepe van a fentiekben már említett Zounuk c. levéltári évkönyvnek. Kiadványunk 1986-tól jelenik meg folyamatosan, melynek 21. kötete a közeljövőben lát napvilágot. A levéltári évkönyvek szerkezetüket tekintve két részre tagolódnak. A könyv első felében tanulmányok kapnak helyet, a második részben, pedig forrásokkal ismerkedhetnek meg az érdeklődők.

A helytörténettel foglalkozó kutatók írásai mellett a levéltár tudományos munkatársainak tanulmányai is helyet kapnak a kiadványban.

A levéltári évkönyv mellett 1995-től kezdődően indítottunk el egy sorozatot Levéltári Közlemények címen. Ebben a kiadványban egy-egy szerző nagyobb lélegzetű munkáját tesszük közzé. Ezek elsősorban forrásközlések, melyek bizonyos területek, témakörök anyagaiból nyújtanak válogatást az érdeklődők számára. Ez utóbbi kiadványunknak 7 száma jelent meg. Ebben a sorozatban valamennyi kötet a levéltáros kollégák munkáinak eredményét mutatja be.

3. Az utóbbi időben egyre inkább tapasztalható az az igény, hogy minél inkább ismertebbé váljon a levéltár, feladataink közül a tudományos tevékenység. Az előzőekben bemutatott kiadványok mellett ezt a célt szolgálják az 1997 óta évente megrendezésre kerülő levéltári napok. Az egy napos rendezvények valamilyen évfordulóhoz kapcsolódnak, vagy egyszerűen a legújabb kutatás eredményeit ismertetik a helytörténet iránt érdeklődőkkel az előadók. Elmondhatjuk, hogy minden évben nagy érdeklődés kíséri ezt a levéltári rendezvényt. Ennek a segítségével jobban megismerik tevékenységünket, tudományos munkánkat, hiszen a felkért előadók mellett a kollégáink is ismertetik legújabb kutatásuk eredményeit. 2006-ban az 1956-os forradalom 50. évfordulójára emlékeztünk. Az országos események bemutatásán túl az előadók felidéztek a megye egy-egy nagyobb városában történeteket.

